

Har Kuijpers

Heemkundige, erfgoedprofessional en landschapsarchitect.
Beleidsmedewerker Cultuurhistorie bij de provincie Noord-Brabant

Erfgoedzorg met hart en ziel

Discussie over kleuren
'Korte excursie te voet' staat op het programma van de Leergang Erfgoedfilosofie van vrijdag 26

oktober 2012. We wandelen door de binnenstad van Amersfoort. Een wettelijk beschermd stadsgezicht. Aan het Havik zien we panden in diverse stijlen. De meeste

met een bakstenen gevel of witgesausd. Eén pand valt op: Havik 37. Een rijksmonument met als omschrijving 'Huis met lijstgevel'. Het pand is pas gerestaureerd door StadsHerstel Midden-Nederland. Martin Boswinkel, directeur van deze organisatie en medecursist, vertelt enthousiast. De gevel van Havik 37 heeft twee verdiepingen en ook twee stijlen. Op de begane grond zien we een winkelpui in Jugendstil. Daarboven een schijngevel met groengesausd stucwerk en roodgeschilderde schijnvoegen. Een kleurencombinatie die is aangetroffen onder witte verflagen. En die in afgezwakte kleuren is teruggebracht.

Er ontstaat discussie. Wat vinden we als erfgoedprofessional van de nieuwe kleuren? Moet de schijngevel niet wit, zoals voor de restauratie en nog steeds bij veel gevels aan het Havik? Is het afzwakken van de kleuren wel geoorloofd?

De erfgenaam centraal

De kleur van de gevel? Ik vind het prima. Wat mij raakt, is de hartstocht waarmee eigenaren en andere partijen zo'n pand een nieuw leven geven. De binding tussen erfgoed en met hart en ziel betrokken erfgenamen. Dat is hier de hoofdzaak. En de kleur van de gevel bijzaak. Voor mijn part pimpelpaars, als de erfgenaam daar bewust voor kiest.

Mijn gevoel bij de discussie zet me aan het denken. Meer ruimte voor met hart en ziel betrokken erfgenamen past precies in de Modernisering Monumentenzorg (MoMo). Een nieuwe koers waarbij de overheid meer ondernemerschap verwacht van eigenaren en burgers. En eigenaren en burgers ook meer vertrouwen geeft door meer vrijheden en keuzemogelijkheden.

Rol als erfgoedprofessional

Wat betekent dat voor mijn rol als erfgoedprofessional? De MoMo ziet een rol

1 - Havik 37 te Amersfoort, met gerestaureerde schijngevel met groengesausd stucwerk en roodgeschilderde schijnvoegen.
Foto: John Boers, Wikipedia.

Feestlied

ter gelegenheid van de
Eerste Steenlegging
der
NIEUWE KERK TE NEER,
14 JUNI 1909.

Wijze: Vlaggelied van Heye, »O, schitterende kleuren«.

I.

Nu juichen en juub'len wij, mannen van Neer,
Die staan op deez' heiligen grond,
Hier stichtten onz' Vaad'ren een Huis voor den Heer,
Toen God 't Evangelie hun zond.
Een prachtiger tempel, dan hier stond weleer,
Verrijze nu God en Sint Maarten ter eer!
Bewijs van ons g'loof blijf' door d'eeuwen deez kerk!
O God, zegen Neer en ons werk!

II.

Ons Neer was nog altijd tot offers bereid,
Waar 't gold ons geloof en Gods eer,
Ook nu gaven we allen onz' penning om strijd,
Wij offerden blij voor den Heer.
Neers zonen en docht'ren, over 't aardrijk verspreid,
Zijn God en zijn heiligen dienst toegewijd:
Zoo bouwt Neer ook mee aan de levende kerk,
O God, zegen Neer en ons werk!

III.

Laat schallen uw lied'ren nu mannen van Neer,
Dat davert deez' heilige grond!
Laat knallen de schoten, deez' feestdag ter eer
Weerklink' onze vreugd ver in 't rond!
Laat wappren de vanen wijd uit op den wind
Dat juiche thans al wie Gods glorie bemint;
Wij bouwen in eendracht den Heer eene kerk,
O God, zegen Neer en ons werk!

Sloomdrukkerij M. Waterreus, Roermond.

2 - Het feestlied dat de Neerenaren in juni 1909 zingen bij de eerstesteenlegging van hun nieuwe kerk.
Foto: auteur.

als facilitator. Daar kan ik me van alles bij voorstellen, zoals het bieden van vakkennis, het verrijken van de dialoog met onbekende verhalen en het schetsen van varianten. Verder ziet de MoMo een rol als bewaker van authenticiteit en representativiteit. Twee waarden die sterk doorklinken in de conventionele waardering van erfgoed, zoals gebruikt in het monumentenregister. En in de grondbeginselen van de gangbare restauratie-ethiek, zoals 'behoud van materie gaat voor vernieuwen', 'behoud van historische gelaagdheid' en 'nieuwe aanvullingen als nieuw herkenbaar maken'. Maar authenticiteit en representativiteit zijn ook twee waarden die, zoals de MoMo zelf aangeeft, niet hoog scoren bij eigenaren en burgers.

Een rol als bewaker? Voor mijn gevoel krijgt de erfgenaam weinig vertrouwen, vrijheden en keuzemogelijkheden als hij niet mag varen op zijn eigen waarden. Twee vragen schieten door mijn hoofd: 'Waar wringen de waarden van de erfgenaam met authenticiteit en representativiteit?' en 'Wat kan er mis gaan als ik authenticiteit en representativiteit niet bewaak?'

Waarden van de erfgenaam

Ik zoek antwoord op mijn vragen aan de hand van een rijksmonument waarvan ik mij in sterke mate erfgenaam voel: de Sint-Martinuskerk in het Midden-Limburgse dorp Neer, de parochiekerk van mijn geboorteplaats. Een monument waarvan ik

als geen ander de geschiedenis ken en waarvan ik in 2010 een biografie heb geschreven met als titel 'Sint-Martinus Neer; Honderd jaar kerk, duizend jaar parochie'.

Bladerend in mijn boek valt mijn oog op het feestlied dat de Neerenaren in 1909 zingen bij de eerstesteenlegging van hun nieuwe kerk. Dit lied verwoordt bij uitstek het gevoel dat de bouwers van de kerk hebben. En bevat twee met emotie geladen begrippen die bij uitstek uitdrukken welke waarden ik en andere met hart en ziel betrokken erfgenamen aan de kerk toekennen.

Het eerste begrip is 'heilige grond'. Heilig voor de erfgenamen, vanwege de band met hun voorouders, die de grond al van voor het jaar 1000 als kerk- en begraafplaats gebruiken. En vanwege de band met hun geloof.

Het tweede begrip in de liedtekst is 'prachtiger tempel'. Prachtiger, omdat de nieuwe kerk mooier is dan de oude. Maar ook mooier en groter en met een hogere en spitsere toren dan de kerken van de meeste omliggende dorpen. Een nieuwe kerk, niet alleen voor de Heer, maar ook voor Neer. Als statussymbool voor het dorp.

In de ogen van de erfgenamen wordt de 'prachtiger tempel' in de naoorlogse periode aangetast. Eerst in 1954, als de verwoeste kerktoeren, op advies van Monumentenzorg, niet in zijn vooroorlogse gedaante wordt hersteld, maar lager en minder spits. Voor een tweede maal in 1963, als het kerkinterieur door een dominante pastoor grondig wordt versoberd.

Waar wringt het?

Wringt 'heilige grond' met authenticiteit en representativiteit? Volgens mij niet. Het betreft een kerkplaats, waar authentieke plek, authentiek gebruik, gevoel en verhaal en authentiek gebouw, inventaris en bodemarchief, samenkomen. En die representatief is voor duizend jaar lang religieus gebruik door een dorpsgemeenschap. Het monumentenregister onderkent de 'heilige grond', maar koppelt de waarde aan materie en verschijningsvorm van het kerkgebouw. En niet aan gebruik, gevoel en verhaal van de kerkplaats, zoals de erfgenamen doen. Letterlijk zegt het monumentenregister: 'De parochiekerk Sint Martinus is van algemeen belang [...] vanwege de historische continuïteit, aangezien het object een religieuze ontwikkeling continueert die zich op deze plek middels een gebouw voor de eredienst al eeuwenlang nadrukkelijk manifesteert'.

3 - Neer, oktober 1909. De nieuwe, neogotische Sint-Martinuskerk in aanbouw. Op de 'heilige grond' van de oude, al van voor het jaar 1000 daterende kerk- en begraafplaats, verrijst een 'prachtiger tempel'.

Foto: Jo Beeren, Neer.

Wringt 'prachtiger tempel' met authenticiteit en representativiteit? Dat hangt af van je blik. Het wringt niet in de ogen van de erfgenamen. Die zien het bouwplan uit 1909 als authentiek en waarderen het kerkgebouw als representatief voor het Rijke Roomse Leven en de vroegere status van hun dorp. Het wringt wel in de ogen van de erfgoedprofessional. Die ziet de naoorlogse aantastingen als authentieke historische gelaagdheid en waardeert deze als representatief voor de naoorlogse ontwikkelingen. En wil de aantastingen behouden, overeenkomstig de gangbare restauratie-ethiek.

Het monumentenregister onderkent en waardeert de 'prachtiger tempel' als representatief voor 'de ontwikkeling en emancipatie van het rooms-katholicisme in het begin van de twintigste eeuw' en 'de ontwikkelingsgeschiedenis van de neo-gotische kerkenbouw'. Het register onderkent en waardeert de naoorlogse aantastingen niet.

Ruimhartig voor de erfgenaam

Als we de erfgenaam vertrouwen willen geven, met vrijheden en keuzemogelijkheden, moeten we hem meer laten varen op zijn eigen waarden. En ruimhartig zijn met het interpreteren en bewaken van waarden

als authenticiteit en representativiteit. Waarden die weliswaar handvatten bieden bij de waardering van erfgoed, maar die, binnen marges, voor meerderlei uitleg vatbaar zijn.

Als erfgoedprofessional kunnen we de erfgenaam faciliteren bij het varen op zijn eigen waarden. Bijvoorbeeld door het bieden van vakkennis, het verrijken van de dialoog met onbekende verhalen en het schetsen van varianten. In de casus Sint-Martinuskerk Neer kan dit leiden tot mogelijkheden die de conventionele waardering en de gangbare restauratie-ethiek voorbijgaan.

Twee voorbeelden. Stel, de erfgenamen hebben geld en willen met hart en ziel de naoorlogse aantastingen van hun 'prachtiger tempel' herstellen. Bijvoorbeeld door het slopen van de naoorlogse toren en het terugbouwen van de hogere en spitsere toren van voor de oorlog.

Of stel, het bisdom sluit de kerk en het onderhoud van het kerkgebouw kan niet langer worden bekostigd. De erfgenamen zien geen mogelijkheid om zowel 'heilige grond' als 'prachtiger tempel' te behouden en maken met hart en ziel de keuze voor behoud van hun 'heilige grond'. Bijvoorbeeld door grote delen van de kerk te slopen. En de kerkplaats à la Valkhofpark in Nijmegen in te richten met behoud van enkele bouwdelen en een paar markante bomen.

Voor mijn gevoel, en na deze zoektocht ook voor mijn verstand, gaat er bij deze keuzes niets mis. Zolang er maar een erfgenaam blijft die met hart en ziel met het erfgoed verbonden is. ■

Dit essay is het sluitstuk van de Leer-gang Erfgoedfilosofie die ik volgde bij de Erfgoed Academie. Het essay schetst een persoonlijke zoektocht en is daarom op persoonlijke titel. Ik dank alle begeleiders, masters en cursisten van de leer-gang 2012/2013 voor de inspirerende en plezierige gedachtewisselingen.

4 - In 2003 hangen de erfgenamen van de Sint-Martinuskerk van Neer nieuwe baldakijnen boven de beelden aan de pilaren. Het zijn getrouwe kopieën van de baldakijnen die in 1963 werden afgehakt bij een versobering van het interieur. Voor de erfgoedprofessional misschien geschiedvervalsing, maar voor de erfgenamen herstel van hun 'prachtiger tempel'.

Foto: Piet Timmermans, Neer.